Unge jøder på Bramming-egnen i 30erne

Af Birgit Schack

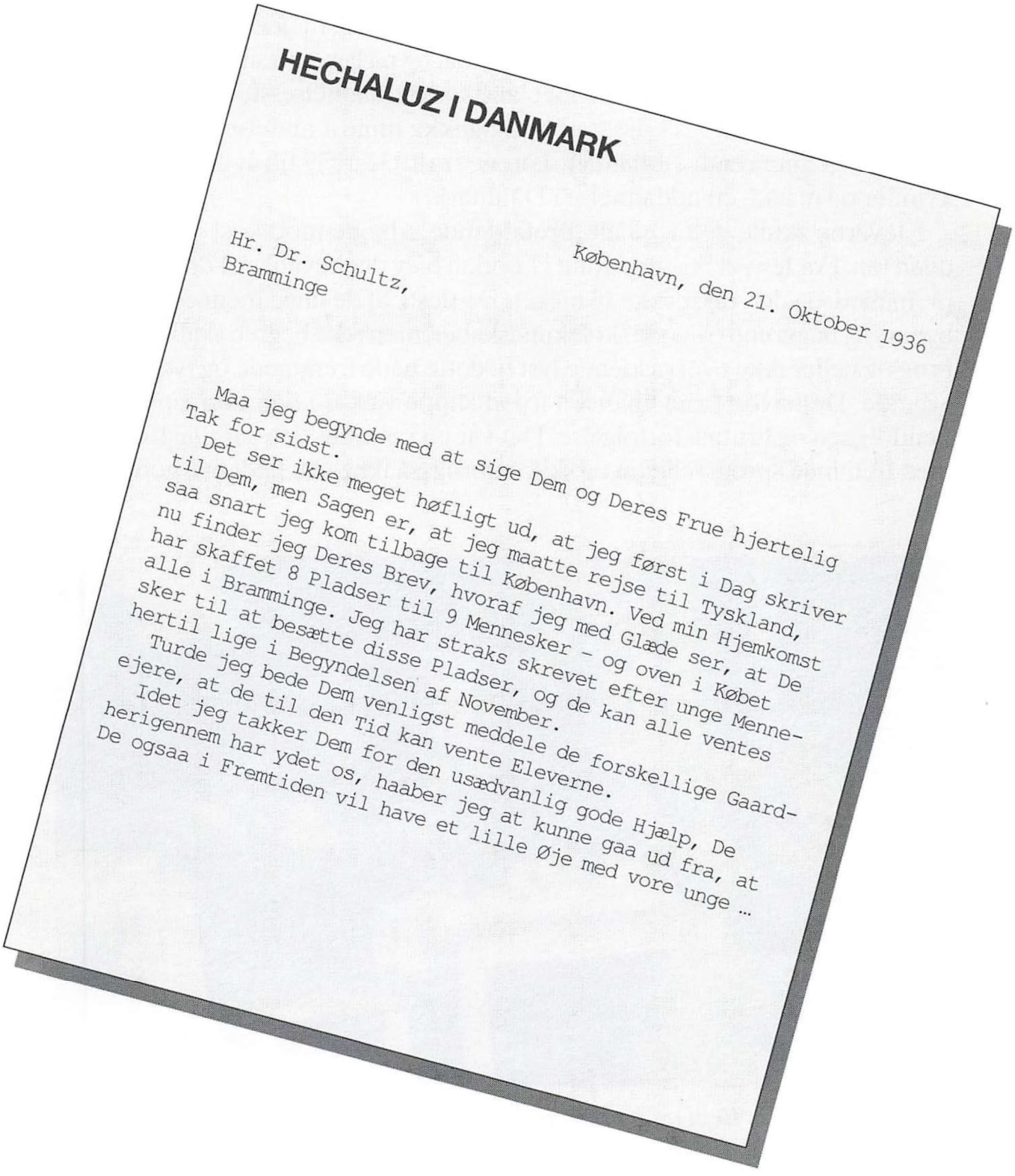

HECHALUZ I DANMARK

Hr. Dr. Schultz,
Bramminge

København, den 21. Oktober 1936

Maa jeg begynde med at sige Dem og Deres Frue hjertelig Tak for sidst.

Det ser ikke meget høfligt ud, at jeg først i Dag skriver til Dem, men Sagen er, at jeg maatte rejse til Tyskland, saa snart jeg kom tilbage til København. Ved min Hjemkomst nu finder jeg Deres Brev, hvoraf jeg med Glæde ser, at De har skaffet 8 Pladser til 9 Mennesker – og oven i Købet alle i Bramminge. Jeg har straks skrevet efter unge Mennesker til at besætte disse Pladser, og de kan alle ventes hertil lige i Begyndelsen af November.

Turde jeg bede Dem venligst meddele de forskellige Gaardejere, at de til den Tid kan vente Eleverne.

Idet jeg takker Dem for den usædvanlig gode Hjælp, De herigennem har ydet os, haaber jeg at kunne gaa ud fra, at De ogsaa i Fremtiden vil have et lille Øje med vore unge …

Hechaluz

I årene 1936-1939 kom ni 18-19 årige unge jødiske mænd til Bramming-egnen for at lære landbruget – (Samuel Widman – kaldet Bebi, Walther Neumann, Heinz Kilinski, Joel Pechwasser – og senere konen Lotte, Werner Pfingst, Harry Hochmann, Franz Simon og Heinz (efternavnet gledet ud), men kaldet King Kong).

»Hechaluz« var en zionistisk-socialistisk ungdomsbevægelse, hvis program sigtede på at uddanne unge jøder inden for landbrug, mejeri og gartneri med henblik på de jødiske bosættelser i Palæstina, og på længere sigt dannelse af en jødisk stat. Danmark var et velegnet land som uddannelsessted for disse unge jøder. Dansk landbrugs høje standard og ikke mindst andelsbevægelsen var almindeligt anerkendt i udlandet. I årene fra 1932-1939 fik 1.450 jøder, både kvinder og mænd, en uddannelse i Danmark.

Eleverne skulle deltage i alt forefaldende arbejde mod kost og logi, men uden løn. Fra Jewish Agency-Joint i London blev der bevilliget 1 dollar pr. elev pr. måned, og den rakte ikke til meget. De fleste af de unge mennesker havde bymæssig baggrund og gode skolekundskaber, men ikke begreb skabt om landbrug og heller ikke overvældende lyst til dette både fremmede og fysisk hårde arbejde. De havde taget chancen for at slippe væk fra den tiltagende tyske fjendtlighed og brutale forfølgelse. Det var en voldsom omvæltning for dem – med fremmed sprog, religion og skik og brug, så ikke alle faldt lige godt til.

Familien Schultz, Bebi og Kurt Gundermann ved Korskroen.

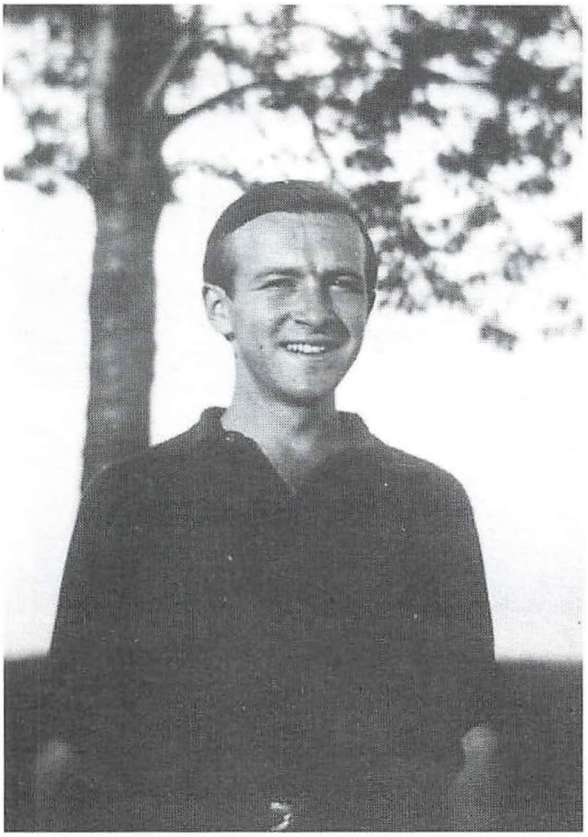

Heinz Kilinski, der senere blev rabbiner i Hamburg.

Bebi og King-Kong

Som det fremgår af brevet fra »Hechaluz«, blev min far bedt om at holde øje med disse unge jøder. Denne opgave tog han meget seriøst. Og ikke blot det lægelige tilsyn sørgede han for, med de fik et fristed i mine forældres hjem i Jernbanegade 8, hvor de kunne mødes. Mine forældres medmenneskelige forståelse for jødernes situation, deres omsorg og økonomiske støtte var beundringsværdig.

For trods den venlighed, de mødte hos deres værtsfolk, kneb det meget med den sproglige forståelse.

Vi blev efterhånden stærkt knyttede til flere af de unge jøder. De deltog i vores søndagsudflugter, i det daglige familieliv og tilbragte ferie og fridage hos os. Vi tre piger på 6, 8 og 10 år holdt særlig meget af Samuel Widmann – Bebi. Han var den der boede nærmest, hos Jens P. Jensen på Gabelsvej, og var den der kom oftest, og var som en storebror for os. Han elskede at drille min yngste søster Ida som havde sat sig for at lære ham at synge »Der er et yndigt land«. Efter første linie fortsatte Bebi hver gang: »Bommelom, bom, bom«, indtil Ida gik på ham med knyttede næver og indigneret fortalte ham at sådan gjorde man ikke grin med nationalsangen.

Derimod kneb det med begejstringen for Heinz, som skræmte livet af os ved at optræde som menneskeaben King-Kong. Han var lille, mørk og tæt behåret og havde et »gummiansigt«. Når han pustede kinderne ud og gik lidt i knæ og med hængende arme kom pustende mod os, sprang vi af sted som skræmte mus. Han mente det godt og ville bare gerne more os.

Unge jøder i Gørding og Darum

Foruden de 9 jøder, som far skaffede plads til, var der på Hessellund i Gørding hos Johannes Johansen: Joseph, Marcell og David Bohour. Til disse tre har familien stadig haft kontakt. Sønnen Laurids Johansen deltog i 1984 i en

Lotte og Joel, nr. 1 og 2 fra højre, sammen med børn og unge på Gørdinglund.

landbrugsrejse til Israel, hvor han mødte David Bohour, nu pensionist, men indtil da beskæftiget i hotelbranchen. Ikke alle gjorde brug af den landbrugsuddannelse, de havde fået i Danmark.

Joel Pechwasser, der først var indkvarteret på Gørding Mølles dambrug, blev ved gårdejer Søren Ernstsens død overflyttet til Gørdinglund. Joels kone, Lotte, kom senere til her. Hun var uddannet syerske og syede kjoler til døtrene på Gørdinglund. Joel var uddannet håndskomager, ivrig fodboldspiller og meget glad for børnene. Da den ene lille pige på Gørding Mølles dambrug lå alvorligt syg, kom han og forærede hende en lille, fin klokke.

På Darum Møllegaard blev det ikke nogen succes med den pågældende landbrugselev. Hedvig og Christian Kjær fortalte mig i sin tid, at opholdet kun blev af meget kort varighed. Der manglede interesse for faget, for at sige det mildt.

Deres videre skæbne

Af vores gæstebøger hvor de for hvert besøg skrev en lille hilsen og noterede datoen, fremgår det at Bramming-perioden strakte sig fra november 1936 til 3. juni 1939. I august 1937 har en del af de pågældendes familiemedlemmer været på besøg hos os fra Tyskland for at tage afsked med deres sønner og brødre. Fra tysk side blev der ikke lagt hindringer i vejen for udrejsen, men senere forsynede de tyske myndigheder passene med et stort »J« for Jude, som umuliggjorde tilbagerejse til Tyskland. Grundet dette blev de unge mennesker derfor efter endt ophold i Danmark, spredt over hele verden. Bebi kom

til Uruguay og senere Brasilien, og klarede sig godt som forstander på et jødisk børnehjem i Sao Paulo.

Familien Widmanns skæbne var som så mange andre jøders dybt tragisk. Moderen var enke med otte børn. En af døtrene havde polio, blev offer for Hitlers eutanasiprogram og gasset. Moderen og de to andre døtre førtes til en arbejdslejr i Rusland, hvor de omkom. Den ældste bror Jupp holdt sig under hele krigen skjult forklædt som kvinde, men blev genkendt og skudt på gaden i Køln kort før krigens ophør. To brødre slap til USA og den sidste til Uruguay.

Walther Neumann var sammen med flere så heldig at få indrejsetilladelse til Israel. Det britiske udenrigsministerium udstedte med uregelmæssige mellemrum et begrænset antal visa til deres daværende mandat Palæstina, fortrinsvis til landbrugsuddannede jøder.

Franz Simon rejste til Uruguay og om Heinz Kilinski har jeg senere hørt, at han blev rabbiner i Hamburg. De andres skæbner er mig ubekendt.

Afsked og gensyn

Inden jødernes afrejse blev der holdt afskedsfest. Garagen blev pyntet med grønne grene, blomster og flag og borde dækket til spisning for de unge mennesker med gæster. Derefter var der underholdning på terrassen, hvor alle der ville, gav et nummer. Heinz, som var iført fars blå badekåbe, optrådte som King-Kong, så alle damerne hvinede af skræk. En deklamerede »Die jüdische Mutter« og Bebi sang en vemodig, sentimental sang. Sangen fik tårerne op i øjnene på alle, der sad og tænkte på den tilværelse, de unge nu skulle til at bygge op i endnu et fremmed land.

I 1977 havde Bebi et hjerteligt gensyn med Schultz-familien.

Heimatlied
Fern von der Heimat sing ich ein altes Lied
wenn in der Abenddämmerung langsam der Tag verglüht.
Einsame Sterne leuchtet so klar und hell.
Heimat in weiter Ferne, dich möcht ich wiedersehen.
Wenn am hellen Tagen sie Sonne von Himmel nur lacht
Hab' ich voller Sehnsucht und Liebe
An dich nur gedacht.
Fern von der Heimat sing ich ein altes Lied
Wenn in der Abenddämmerung,
Langsam der Tag verglüht.

Bebi er den eneste, som vi gennem årene har bevaret kontakten til. I 1977 havde han sparet penge nok sammen til en kombineret Israel-Europarejse, og nåede et bevægende gensyn med mor og far.

Tak til alle, som har bidraget med oplysninger.

Birgit Schack, ældste datter af Ellen og Holger Schultz, født og opvokset i den gamle lægebolig, Jernbanegade 8. – Gift med boghandler Bent Schack.